

SINIRLARI AŞAN DİLBİLİM

Editör

Özge Can

Yazarlar

Özge Can

Özgün Koşaner

Murat Özgen

Eylül Gözel

Esra Mengi

Esra Küçüksakarya

Nörodilbilim bölümünün sizlere ulaşması sürecinde
dolaysız özeni ve hassasiyetiyle sağladığı
bilgiler için ***Ayşegül Özcan Vural***'a
sonsuz teşekkürlerimle...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	5
İÇİNDEKİLER	7
SUNUŞ	11
ÖNSÖZ	15

1. BÖLÜM: SINIRLARI AŞAN DİLBİLİM *Özge Can ve Özgün Koşaner*

Sınırları Aşan Dilbilim	19
KAYNAKÇA	32
SÖZLÜKÇE	34

2. BÖLÜM: KARŞILAŞTIRMALI DİLBİLİM *Murat Özgen*

2.1. Giriş	37
2.2. Klasik KD Çalışmaları	39
2.2.1. Kısa Tarihçe	39
2.2.2. Karşılaştırmalı Yöntem: Dillerdeki Akrabalık İlişkileri	43
2.2.2.1. KD Çalışmaları ve Dil Değişimi	47
2.2.2.2. Karşılaştırmalı Yöntem: Hint-Avrupa Dilleri Üzerinde Bir Uygulama	50
2.2.3. Dillerdeki Akrabalık İlişkileri ve Dil Aileleri	56
2.2.4. Ara Özet	58
2.3. Çağdaş KD Çalışmaları	58

2.3.1. Temel Terim ve Kavramlar	58
2.3.2. Çağdaş KD Çalışmalarında Karşılaştırma Yöntemi	63
2.3.2.1. Çağdaş KD Çerçevesinde Bir İnceleme: Türkçe-İngilizce Karşılaştırmalı Dilbilgisi	64
2.3.2.1.1. Sesbilimsel Örüntüler	65
2.3.2.1.2. Biçimbilimsel Örüntüler	67
2.3.2.1.3. Sözdizimsel Görünümler	73
2.4. Bitirirken	82
KAYNAKÇA	85
KISALTMALAR	89
SÖZLÜKÇE	90

3. BÖLÜM

UYGULAMALI DİLBİLİM

Eylül Gözel

3.1. Giriş	95
3.2. UD'nin Tarihsel Gelişimi	96
3.3. UD'ye İlişkin Temel Bilgiler	102
3.3.1. UD Nedir, Ne Değildir?	104
3.3.2. UD'nin Önemi ve Amaçları	110
3.3.3. UD'nin Disiplinlerarasılığı	111
3.3.4. UD'nin Kapsamı	116
3.3.4.1. Dil ve Eğitim	118
3.3.4.2. Dil, İş ve Yasa	121
3.3.4.3. Dil, Bilgi ve Etki	122
3.3.5. Ara Özet	124

3.4. UD Araştırmaları Nasıl Yapılır?	125
3.5. Bitirirken	147
KAYNAKÇA	148
KISALTMALAR	154
SÖZLÜKÇE	155

4. BÖLÜM: NÖRODİLBİLİM

Esra Mengi

4.1. Giriş	163
4.2. Beyin Yapısı ve Dil	164
4.3. Nörodilbilim Nedir?	173
4.4. Nörodilbilimin Tarihçesi	176
4.5. Nörodilbilim Araştırmalarında Kullanılan Yöntemler	182
4.5.1. Ölçüm Yöntemleri	182
4.5.2. Manipölasyon Yöntemleri	186
4.6. Nörodilbilimin Dilbilgisi Bileşenleriyle İlişkisi	187
4.6.1. Nörodilbilim ve Sesbilim İlişkisi	187
4.6.2. Nörodilbilim ve Biçimbilim İlişkisi	189
4.6.3. Nörodilbilim ve Sözdizim İlişkisi	191
4.6.4. Nörodilbilim ve Anlambilim İlişkisi	192
4.7. Günümüz Nörodilbilim Çalışmalarına Dilbilgisi Bileşenleri Çerçevesinde Bir Bakış	194
4.8. Bitirirken	200
KAYNAKÇA	202
KISALTMALAR	217
SÖZLÜKÇE	218

5. BÖLÜM: TOPLUMDİLBİLİM

Esra Küçüksakarya

5.1. Giriş	223
5.2. Toplumdilbilimin Tarihsel Gelişimi	226
5.3. Toplumdilbilimin Tanımı	232
5.3.1. Toplumdilbilim ve Dil Sosyolojisi Ayrımı	235
5.4. Toplumdilbilimin Temel Terimleri ve Kavramları	236
5.5. Toplumdilbilimin Veri Toplama ve Araştırma Yöntemleri	255
5.5.1. Toplumdilbilimsel Görüşmeler	255
5.5.2. Yazılı Anketler ve Sormacalar	257
5.5.3. DeneySEL Yöntemler	261
5.5.4. Bilgisayar-Ortamlı İletişim Yöntemi	264
5.6. Toplumdilbilimin Dilbilgisi Bileşenleriyle İlişkisi	266
5.7. Bitirirken	275
KAYNAKÇA	278
KISALTMALAR	287
SÖZLÜKÇE	288
YAZAR BİYOGRAFİLERİ	297

SUNUŞ

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki dil çalışmalarından günümüze kadar geçen 90 yılı aşkın süre, ülkemizde Türkçe ve diğer diller üzerine yapılan bilimsel çalışmaların aldığı yol açısından son derece anlamlıdır. Bu süreçte en önemli etmenlerden biri, dilbilimin ülkemizde alan kimliğine kavuşması, özellikle üniversitelerde dilbilim bölümlerinin kurulması ve gelişmesiyle gerek kuramsal gerek uygulamalı dilbilim çalışmalarının ivme kazanmış olmasıdır.

Dar oylumlu yapı özelliklerinden başlayıp geniş oylumlu toplumdilbilim, psikodilbilim gibi alanlar kapsamında yürütülen ilk öncü çalışmalar giderek dilbilimin uluslararası boyuttaki yeni kuram ve yöntemlerine koşut biçimde ülkemizde de gelişmiş, iletişimin temel taşı olan dilin insan yaşamının hemen her alanında var olması dilbilimi disiplinlerarası incelemelerde önemli bir konuma taşımıştır. Diğer alanlar dille ilişkilenen incelemelerinde dilbilime gereksinim duyarlarken, dilbilim de daha geniş bir bakış açısıyla dil olgusuna “ne? ve “nasıl?” sorularının ötesinde “neden?” sorusuna da odaklanarak yaklaşma gereği duymuş, teknolojik gelişmelerin de desteklediği yanıt arayışları çağımız dilbiliminde yeni alt alanların doğmasına yol açmıştır. 21. yy., dilbilimi salt bir sosyal bilim alanı olmaktan öteye taşıyarak farklı alan kesişmelerinde dilin konu alındığı üst araştırma soruları üreten, çok yönlü ve çok katmanlı bir bilim dalı haline getirmiştir. Bu nedenle de, günümüz dilbilim çalışmalarında konu, kuram ve yöntemler bağlamında sosyal bilimlerden mühendislik bilimlerine, yazından tıp bilimlerine uzanan geniş bir disiplinlerarası yelpazeden söz edebilmekteyiz. Geniş oylumlu çalışmalardaki bu açılım, bir yandan dil

alışmalarının tarihsel süreçteki gelişimi, diğeryandan gelecekteki dilbilim çalışmalarının erişebileceği boyutlar açısından oldukça dikkat çekicidir. Bir o kadar dikkat çekici olan da, dilimiz Türkçe zerine dilbilimsel bakış açısıyla yürütülen başarılı çalışmaların eriştiği noktadır. Değişen paradigmaların uygulandığı, yapısal, bireysel ve toplumsal düzlemlerde Türkçe dil kullanımına dar ve geniş oylumlarda yanıt arayan özgün dilbilimsel çalışmaların yürütülüyor olması ve geniş dilbilimcilerin üretme motivasyonu Türkçe dilbilimi adına ileriye dönük umutları güçlendirmektedir.

Dünyadaki dilbilim çalışmalarının yakından izlendiği ülke-mizde, özellikle geniş oylumlu alt alanlar zerine Türkçe yazılmış öğretici temel başvuru kaynakları oldukça sınırlı olup bunların sayılarının artması büyük önem taşımaktadır. Hacettepe niver-sitesi, İngiliz Dilbilimi Bölümünde Lisans öğrencim olarak tanı-dığım, akademik başarılarını ve dilbilime katkılarını o günlerden bugüne her aşamada meslektaşım olarak da gururla izlediğim de-ğeri dilbilimci zge Can'ın editörlüğünde hazırlanan bu kitap, içeriğinin yanı sıra, Türkçe dilbilim başvuru kaynaklarının art-masına yönelik önceki çalışmalarının devamı olarak, bilim insa-nı sorumluluğunu ve motivasyonunu gösteren anlamlı bir örnek olarak da dşnlmelidir.

Özge Can ve zgn Koşaner tarafından kaleme alınan kitabın ilk bölümü, dil olgusunun dar ve geniş oylumlu inceleme boyut-larına her bir oylumun -özellikle bu kitapta yer alan geniş oylum-lu alt alanların- içeriğiyle ilgili tartışmaları da ele alan kapsayıcı, genel bir bakış açısı sunmaktadır.

Hacettepe Üniversitesi, İngiliz Dilbilimi Bölümünden başarılı öğrencim ve bilimsel çalışmalarıyla her zaman gurur duyduğum değeri dilbilimci meslektaşım Murat zgen, kitabın *Karşılaş-tırmalı Dilbilim* bölümünde ise, yapısal özellikleri kapsamında dillerarası benzerlik ve farklılıkları inceleyen bu alanı okurlarına ayrıntılarıyla sunmaktadır.

Dilbilimin kavramlarına ve kuramsal bilgilerine dayanarak

yaşam pratikleri içinde dil odaklı sorunlara uygulamalı çözümler sağlamayı amaçlayan ve kendi içinde gelişerek, kendi kuramlarını da üreten *Uygulamalı Dilbilim* alanı, Eylül Gözel'in yazdığı bölümde açık ve anlaşılır biçimde ele alınmaktadır.

Bir diğer geniş oylumlu alt alan olan *Nörodilbilim*, genel olarak tanımlamak gerekirse, insan beyninde dilin anlaşılmasını, üretilmesini ve edinilmesini kontrol eden sinirsel mekanizmaları ve ilgili süreçleri incelemektedir. Esra Mengi'nin bu alanla ilgili yazısı insana özgü bu karmaşık mekanizma ve yapılan çalışmalar hakkında okura aydınlatıcı bilgiler aktarmaktadır.

Dilbilimin toplumbilimle bulunduğu disiplinlerarası alt alanlarından *Toplumdilbilim*, dil ve toplum arasındaki ilişkiyi yaş, cinsiyet, toplumsal sınıf ve benzeri geleneksel değişkenlerin yanı sıra, çağımız güncel değişkenlerini de incelemelerine katarak irdeleyen, toplumu, toplulukları ve bu bağlamlarda bireyi dilsel görünümüler içinde ele alan önemli bir alandır. Esra Küçüksakarya'nın yazdığı bu bölüm, okurlara toplumdilbilimle ilgili kapsamlı bilgiler sunmaktadır.

Burada belirtmek gerekir ki, ülkemizde dilbilim alanının amaç ve kapsamının pek çok kişi tarafından yeterince tanındığını söyleyebilmek ne yazık ki zordur. Dilbilimle uğraşanların hâlâ dil öğreten ya da 'filolog' olduğunu düşünenler varken, alanın dar ve geniş oylumlu alt alanlarını temel bilgilerle topluma aktarabilmek ve dilbilimi tanıtmak önemli bir görev ve sorumluluk anlamına gelmektedir. Bu nedenle, daha önce aynı sorumlulukla bu kitabın editörü ve diğer değerli dilbilimciler tarafından hazırlanıp *İthaki* yayınları tarafından yayımlanan *Dilbilim Kuramları* ve *Dilbilgisi Bileşenleri* kitaplarının devamında büyük emek ve azimle hazırlanan bu kitap çalışmasının geniş oylumlu temel alt alanların tanıtımı açısından ayrı bir önemi olduğunu da vurgulamak gerekir.

Kuşkusuz, dilbilimin günümüzdeki tüm geniş oylumlarını tek bir cildin kapsamına sığdırabilmek mümkün değildir. Bilimsel sorgulamaların ve bulguların artık tek bir disiplinin sınırlarına

sığmadığı, sinerjik çalışmaların arttığı günümüz dil incelemeleri çok disiplinli ve disiplinlerarası bağlamda bilişsel toplumbilim, bilişsel çeviribilim, yapay zeka dilbilimi, klinik dilbilim, ekodilbilim ve benzeri pek çok yeni alanı gündeme getirmiştir. Ülkemizde hem dilbilim öğrencileri hem de dilbilime ilgi duyan okurlar için bilgilendirici başvuru kaynaklarının son güncel gelişmeleri de yansıtacak biçimde çeşitlenmesine; bunun yanı sıra, alt alanlarla ilgili Türkçe dilbilim ders kitaplarının yazılmasına büyük gereksinim bulunmaktadır. Elimizdeki bu kitap çalışmasının dilbilimin dünyada yeni gelişen diğer alt alanları da ele alacak yeni ciltlerle devam etmesi; aynı zamanda Türk dilbilimcilerce alt alanlarda yabancı yayınları aratmayacak Türkçe ders kitaplarının yazılmasına da ışık tutması umut edilmektedir.

Kitabın dilbilimcilere, dilbilim öğrencilerine, dille ilintili çalışmalar yürüten diğer alan uzmanlarına ve dile bilimsel ilgi duyan tüm okurlara öğretici, düşündürücü ve her açıdan yararlı bir kaynak olması dileğiyle.

Prof. Dr. S. Nalan BÜYÜKKANTARCIOĞLU

ÖNSÖZ

“İyi işlenmiş bir bilim, iyi kurulmuş bir dilden ibarettir.”

—Condillac

Bilimle ilgilenen her insan için en değerli şeylerden biri kuşkusuz *aracısızlıktır*. Bırakın bilgi üretmeyi, söz konusu üretimi başlatacak sorunu saptamak için dahi ilkin bir aracıya gereksinim duyarız. Bu aracı, bize yol gösteren bir akıl hocası olabileceği gibi, kimi otoriteler, akademik danışmanımız, ilgilendiğimiz alanda ‘iyi’ yazılmış bir bilimsel araştırma yöntemleri kitabı bile olabilir; ancak ne yazık ki ihtiyaç duyduğumuz hatta muhtaç olduğumuz en göze çarpıcı aracı, anadilimiz olmayan başka bir dildir. Günümüzde bu dil uzunca bir süredir olduğu gibi İngilizcedir. Geçer dil niteliğindeki bu dilin yanında bilimsel yazılara ulaşmak için başkaca dillere de olan gereksinimimizi pek çoğumuz defalarca deneyimlemişizdir ve bizim için çok önemli olacağını düşündüğümüz yazıların İngilizce özetlerinin dahi bulunmadığına tanık olmuşuzdur. Oysa anadilinden başka bir dilin aracılığına muhtaç olmaksızın bilgiye ulaşabilmek bir lüks değil gereklilik dahası zorunluluktur; çünkü bilgi, derinlikli anlamakla başlayan bir düşünce sistematığının parçasıdır ve bilimsel üretim için olmazsa olmazdır. Bu nedenle bir araştırmacı başka bir dile zorunlu kalmaksızın/bırakılmaksızın bilimsel bakışın öngördüğü yollarla bilgiye ulaşabilmeli ve bu zorlu süreçte en paha biçilemez *kendi kendinelik* değeri çerçevesinde çalışmalarını yürütebilmelidir. Yardımcı etken olarak başka bir dilin aracılığıyla elde edilen bilgilerin, var olan ve/ya ulaşılacak bilgiyle doğrudan bir bağlantı kuramaması/ku-

ramayacak olması doğaldır; çünkü bu bilgiler müdahale edilmiş bilgilerdir artık. Ne var ki bu görüşümüz bir tür anadili faşizmi olarak algılanmamalıdır. Bilim dünyasında yenilik ve değişimleri paylaşabilmek, izleyebilmek, tartışabilmek kuşkusuz anadilimizin dışındaki dillere de hatta en çok da içinde bulunulan dönemde kabul gören dile iyi bir hakimiyet gerektirir, ancak söz konusu bilimsel *üretim* olduğunda öncelikli olan, önermelere gömülü anlamın farkına varılmasıdır. Bunun en verimli yolu da anadilinde üretilmiş bilimsel yazılardaki bilgilerin anadili konuşucularınca kavranması ve bu yolla başka bir üretim sürecinin başlatılmasıdır. İşte elinizdeki kitabın oluşturulma amacı da burada ortaya çıkıyor; ancak burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta var. Dilin edinilmesinden konuşma üretimine, toplumsal işlevlerinden işlemlenme süreçlerine kadar kapsamlı alanlararası çözümlemelere dayanan geniş oylumlu dilbilim alt alanlarını ele alan bu kitabın her bölümünde aracı kaynaklardan hatırı sayılır oranda yararlanıldığı inkâr edilemez. Ne var ki biz bu yararlanma sürecini bir anlamda kitabımızın amacı olarak şöyle tasarladık: *Özgün dildeki anlatımların arka planını kavrayarak okurlarımıza sunmak*. Bunu yaparken de özgün dilde denilenin o dilde temsil ettiği düşünce ve gönderimler çerçevesinde iyi anlaşılması için gerekli tüm noktaları dipnotlarla besledik ve kaynak önerilerinde bulunduk. Deyim yerindeyse çölde vaha niteliği taşıyan kitabımızdaki bölümlerin tümü, dil dizgesinin doğasını anlamayı ana odağına alarak oluşturuldu. Bu anlamda tüm bölümler; ilgili alanın ne olduğu, tarihçesi, temel terim ve kavramları, amaçları, neden böyle bir alanın bulunduğu, alandaki başat ve güncel araştırmalar, kuramsal/genel dilbilime katkısı/alana yönelik bulguların dil kuramları açısından nasıl yorumlanabileceği, alanın -varsa- türleri ve/ya alt ulamlarının neler oldukları çerçevesinde yapılandırıldı. Ancak hem tanımlanan alanın içerik ve kapsam açısından kendine özgülüğü hem de bölüm yazarlarının biçimi ve dile bakış açısı, şüphesiz her bölümün kendi iç düzeninin olmasını beraberinde getirdi. Ayrıca

her bölüm dili içinden baktığı alan çerçevesinde gördüğünden, bölümler arasında birbirleriyle koşut olmadıklarını düşündürecek türden çıktılarının bulunması, birbirlerinden olabildiğince yalıtılarak düzenlenen bölümlerin/alanların bağıntı içinde olduklarını da göstermiş oldu. Bu durum, bilimsel bakışın bütüncül tavrının açıkça işlediğini bir kez daha gözler önüne serse de, böylesine çok yazarlı ve alan çeşitliliği barındıran büyük hacimli bir kitabın belki de en belirgin riski olarak karşımıza çıktı. Bu noktada da olası risklerden kaçınarak bilgi üretmeyi değil; gerçekliğin alanını, dilin sınırları içinde olduğumuzu bilerek genişletmeyi seçtik.

Bilgiyi ararken verili olanla verili olmayanı anlama serüveninde çıktığımız bu yolda, zihinsel arayışımızı nice Türkçe çalışmalarla somutlaştırmak dileğiyle.

Prof. Dr. Özge CAN

İzmir, 2023

1.BÖLÜM: SINIRLARI AŞAN DİLBİLİM

ÖZGE CAN VE ÖZGÜN KOŞANER

“Dil nedir?” sorusu yanıtlaması oldukça kolay görünen bir sorudur. Oysa *nedir* soru sözcüğü, bu soruyu kavram düzlemine çekmiştir artık; yani böylesi bir soru dil kavramının sorgulanmasıdır aslında. Bu nedenle bir kavram üzerine düşünmek, daha doğru bir anlatımla bir ‘şey’i kavram düzlemine yükselterek düşünmek, herkesin gerçekleştiremeyeceği zihinsel bir etkinliktir ve bunun nedenleri basit bir akıl yürütmeyle bulunabilir. Sözelimi olağanüstü bir örnek olmadıkça, insanlar anne karnında beşinci-altıncı aydan itibaren dile maruz kalır (Gervain, 2018, s. 374); ilkin algıladıkları bürünsel özelliklerden başlayarak içine doğdukları dil(ler)in tüm özelliklerini edinir ve kullanır. Ne var ki, insanların pek çoğu anadillerinde defalarca kullandıkları bir sözcük üzerine ya da o dildeki bir düzeneyle ilgili belki bir kez dahi düşünmez, dolayısıyla dile dair var olan bilgilerini bir anlamda *örtük* olma durumundan *açık* olma durumuna geçiremez ve bilinçli farkındalık sürecini gerçekleştiremezler. Bu şartlar altında dil olgusunun kavram düzleminde düşünülmesinin pek de olası olmadığı çıkarımını yapmak yanlış olmasa gerektir. Ayrıca ‘düşünmek’ denilen etkinlik gerçekleşse bile, bu gerçekleşimin kimi vargılarla sonuçlanmaması da olasıdır; diğer bir deyişle dilin ‘ne’liği, zihinsel bir etkinlik olan sorgulamayla elde edilebilecek yanıtlar çerçevesinde belirlenebilir, ancak bu ‘ne’liğin sorunsal düzleminde kalma olasılığı vardır. Bunun nedeni insanoğlu gerçekliği anlama çabasında olsa da, bu çabanın bilimsel bakış açısının öngördüğü yöntem-

lerle değil, çoğu zaman yığın halindeki düşüncelerin arka arkaya sıralanmasıyla sınırlı olmasıdır. Bu sınırlılığı dil olgusu özeline yansıtırsak, dilin ne olduğunun yalnızca dış dünya, varlık, zihin vb. gibi dil dışı olgular ile olan ilişkisi çerçevesinde ele alınması olduğunu söyleyebiliriz. İşte tam bu noktada dilbilim, bir kavram olarak dili tanımlamanın ötesinde, bilimsel ilkeler çerçevesinde yürütülen çalışmalarla, dile ilişkin doğrulanabilecek/yanlışlanabilecek soru(n)ları saptama ve bunları çözümleme amacı güder. Örneğin, bilimsel verilerle çözülenemeyeceğini öngördüğü *Dil öznel midir?* gibi metafizik sorulardan kaçınır, dilin soyoluşsal kökeni gibi sorunlara odaklanmayı reddeder¹; ancak bunlar hakkında bilgi sahibi olmayı da kuşkusuz gözetir. Şimdi söz konusu farklılığı bu sorunun içindeki *öznel* biriminin ne olduğunun sorgulandığı zihinsel bir sürecin içinde olduğumuzu varsayarak özgülleştirelim. Odağındaki konuyu bilimsel verilere dayandırmaksızın ele alan bakış açısı çerçevesinde bu birimin pekâlâ;

“...ben bir adamı görüyor aynı zamanda konuşmasını işitiyorsam, gören ben ile işiten benin aynı olduğu da bir bakıma doğrudur. Böylece, bir şeyin, kavranışın, ben ile nesne arasında bir bağ olduğu düşünüldü: kavrayan ben ‘özne’...: özne başka şeyleri kavrayabiliyordu ama kendi kendini kavrayamazdı.”

(Russell, 2018, s. 74)

gibi bir açıklamaya dayandırılarak çözümlenmesi olasıdır; ancak böylesi bir açıklamayı yanlışlayacak gözlemler elde etme olanağı yoktur, dolayısıyla potansiyel yanlışlayıcılardan yoksun olan bir açıklamanın deneysel yöntemlerle sınanması da olası değildir. Bu nedenle dilbilimsel bir yaklaşımda bu türden bir açıklama kendine yer bulamaz; çünkü dilbilim dilin bilimsel yollarla araştırılması özelliğini kendisine başlıca koşul olarak belirlemiş bir disiplindir.

1 Nitekim Paris Dil Topluluğu 1866’da dilin kökeniyle ilgili tartışmaları, etkinlikleri yasaklamıştır (Corballis, 2007).

O halde bölümümüzün en başında tartışmayı başlattığımız “Dil nedir?” sorusuna dilbilim penceresinden verilebilecek yanıt *dil, ses ve anlam birlikteliğidir* önermesinden başka bir şey olamayacaktır. Peki dilbilimcilerin bu sorunun yanıtı olarak sıkça maruz kaldıkları, “dil bir iletişim aracıdır, dil toplumsal bir varlıktır, dil milletlerin geçmişten devraldıkları bir mirastır” gibi önermeler yanlışlanamayacak ve/ya deneysel yöntemlerle sınanamayacak türden önermeler midir? Kuşkusuz bu soruya çok keskin bir biçimde hayır demek güçtür. Dahası özellikle işlevci düzlem bağlamında gerçekleştirilen dilbilim çalışmaları çoğu zaman, odağımıza aldığımız soruya yöneltilen bu türden önermesel yanıtlar ekseninde biçimlenir. Bu durumda söz konusu çalışmaların bilimsel nitelikli olmadıklarını mı söylemeliyiz? İşte buna doğrudan ‘hayır’ yanıtını vermek mümkün; ancak bu yanıtı anlama yolunda birkaç noktaya değinmek gerekir.

Dilbilim çalışmaları sıklıkla ikili ayrımlar üzerinden ilerleyen ulamlaştırmalar çerçevesinde ele alınır. Sözgelimi, bir dil sorun-salına yöneltilen soruların yanıtlanmasıyla ulaşılan sonuçların gerçeklik hakkında varsayım üretmemize olanak sağlamasını *kuramsal* (theoretical) bakış açısı temsil eder. Bu bakış açısının karşısında bir anlamda eyleme dönüşen çalışmaların gerçekleştirildiği *uygulamalı* (applied) bakış açısının konumlandığını görürüz. Öte yandan, bir dil olgusunun geçirdiği tarihsel sürece odaklanılarak incelenmesiyle en iyi biçimde açıklanacağını öngören *artsüremli* (diachronic) çalışmaların karşısında söz konusu olguların eş bir zaman diliminde dizgesel görünüm sergilemesi koşulunu gözetken *eşsüremli* (synchronic) çalışmalar yer alır. Bu türden ikili etiketlemelere pek çok örnek verilebilir; ancak örneklerimizi ne kadar çoğaltırsak çoğaltalım, söz konusu etiketler araştırmacıların kavrayışlarına göre düzenlenmekte, kimi zaman da farklı başlıklar biçiminde yapılan ulamlaştırmalar birbiriyle örtüşmektedir. Örneğin, artsüremli bir dil çalışması pekâlâ *tarihsel dilbilim* (historical linguistics), eşsüremli bir dil çalışması ise *betimleyici dilbilim*

(descriptive linguistics) olarak değ erlendirilebilir (Maruashvili, 2022). Kuşkusuz birbirlerinden ayrı başlıklar olarak etiketlenen ikiliklerin kimi özgül amaç ve yöntemsel farklılıkların bulunmasıyla ilişkilendirilmesi hiç de zor değıldir. Elinizdeki bölüm bu türden ayrımlara göre daha kapsayıcı niteliğı olan ve kılğısal gereksinimlere yanıt verdiğı düşünülen *dar oylumlu dilbilim* (micro-linguistics) ve *geniş oylumlu dilbilim* (macrolinguistics) ikili ulamlastırması çerçevesinde kimi noktaları tartışmaktadır.

Bilindiğı gibi, dilin işlevine dair herhangi bir noktasına temas etmeksizin dil-içkin yapılanmanın sesbilim, biçimbilim, s zdzim ve anlambilim biçimsel araçları çerçevesinde incelendiğı alan olarak tanımlanabilecek dar oylumlu dilbilim, dilin kendi disiplini içinde incelenmesini odağına koyan alan içi çalışmalardır. Dilsel birimleri birleştirerek daha büyük birimler haline getiren ve bu birimleri ses ve anlamla ilişkilendiren *berimsel dizge* (computational system) olarak dilbilgisinin (Fabregas ve Scalise, 2012, s. 4) bu bileşenleri, birbirleriyle etkileşim halindedir. Kimilerine göre bu etkileşim basitten karmaşığa doğru ilerleyen bir yolla gerçekleşir; buna göre bir ölçek çıkarılacak olsa herhalde sesler en basiti anlam da en karmaşığı olarak konumlandırılacaktır. Oysaki bilimsel bakış açısında b ylesı bir etiketleme oldukça yararsız ve hatta gereksizdir; çünkü çalışma nesnelerinin birbirlerine göre değıer konumlandırılması, bilimsel bakışın ikinci basamağıının atlanmasına neden olur: *Betim*. İster gerçek kullanım ister üretilen yapılar temelinde olsun, dili formüle ederek kendine özgü yönleriyle ele almaya gönderimde bulunan betimsel bilgi bize bir dili ‘bilen’ herkesin örtük de olsa ‘bildiğı’ dilbilgisinin en temel tanımıyla *düzenli ses, sözcük, öbek ve tümce örüntülerinin üretilmesi için gerekli kurallar bütünü olduğunu* (Kroeger, 2005, s. 5; Fromkin ve diğı., 2014, s. 9) söyler. Yani ortada bir basitlik ya da karmaşıklık ilişkisindenise, birlikte ancak farklı görev dağılımlarıyla işleyen bir sürecin olduğunu savunmak daha akılcıl olacaktır. Sözgelimi dilin dar oylumlu açılımı kapsamında olan dilbilgisi

bileşenlerinden sesbilim bileşeni, bir dilin ses dizgesini araştırır. İnsan dilinin anlam ayırt edici en küçük birimleri olan sesbirimler olmaksızın, bırakın bir soru, buyrum, öneri vb. ifade etmek için bir araya gelmiş özne-yüklem oluşumunu ve onun anlamını, bir seslemi dahi oluşturamayacağımız göz önünde bulundurulursa, söz konusu bileşenlerin etkileşimli olarak birlikte işledikleri çıkarımını yapmak hiç de zor olmayacaktır. Öyle ki bir dilsel olgunun kendi içinde bile tek bir bileşen ile açıklanamayacak görünüm barındırmasının genellikle kaçınılmaz olması, basit bir akıl yürütmeyle ulaştığımız bu çıkarımsal bilgiyi destekler niteliktedir. Ancak, burada sözünü ettiğimiz birlikte işleme, eşzamanlı bir işleyiş olarak algılanmamalıdır. Nitekim bilimsel işleyişin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan kimi kuramsal bakış açıları, dilbilgisi bileşenlerini birbirlerinin parçası olmaları ya da birbirlerine girdi sağlamaları vb. görüşlere göre yapılandırmaktadır. Örneğin tek bir üretici bileşen olarak sözdizim bileşenini öneren bakış açısı çerçevesinde kimi araştırmacılar sözdizimin birleşimsel ilişkilerden oluşan doğası nedeniyle, biçimbilimin sözdizim bileşeninin bir parçası olduğunu savunur. Diğer bir deyişle biçimbilim, türetime girdi sağlar ve türetim sonucunda oluşan yapının ses ve anlam ile ilişkilendirilmesinin yolunu açar. Başka bir yaklaşım ise, sözdizim ve biçimbilimin dilbilgisinin farklı bileşenleri olduğunu savunur ve dilin berimsel dizgesini sözcükleri ve biçimbirimleri birleştirecek dizgeler olmak üzere ikiye ayırır. Bu yaklaşıma göre ilk üretici bileşen olan sözlükçe sözdizime girdi sağlar, sözdizim de birimleri birleştirerek öbek oluşturduktan sonra bunları sesel ve mantıksal iki arakesite gönderir². Görüldüğü gibi bu iki kuramsal bakış açısı, dilbilgisi bileşenlerinin *etkileşimsel birlikteliğini* açıkça ortaya koymaktadır. Bu birliktelik, deyim yerindeyse, müzikteki çokseslilik gibidir. Burada bir orkestradaki farklı partiyonlar olan

2 Bu konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi almak isteyen okurlarımızı Kaynakça'da künyesini sunduğumuz Baltin ve Collins (2001)'in ilk bölümüne yönlendiriyoruz.

bas, alto, tenor ve soprano seslerinin bazı durumlarda birlikte, yani aynı notayı sesleterek (aynı sesleri çıkartarak), bazı durumlarda ise birbirlerini tamamlar şekilde aynı gamın içinde yer alan farklı notaları çalmalarına benzer bir durum görülmektedir. Dilsel bileşenler de bazı durumlarda birlikte işleyerek, bazı durumlarda birbirlerini tamamlayarak dilsel olguları oluşturmaktadır. Sözcüğü, bir tümcenin soru içerip içermediğini hem sözlükçeden gelen NE-sözcükleriyle, hem de sesbilim bileşenin ürettiği yükselen eğiyle belirlemek mümkündür. Benzer biçimde bir sözcüğün biçimbirimsel yapısını belirlemek için yine sesbilimden, özellikle de bürün olgularından yararlanmak gerekebilir. Örneğin, “(siz) gelin” buyrum tümcesinde ‘gelin’ sözcüğünün biçimbirimsel olarak *gel-* ve *-in* birimlerinden oluştuğunu anlamamızı sağlayan, sesbilim bileşeninin sağladığı vurgu özelliğidir; dolayısıyla dilbilgisi bileşenleri, yukarıda ayrıntılandığımız biçimde, tıpkı bir orkestra gibi işlemektedir. Bu noktada okurlarımız dar oylumlu alt alanları temsil eden bu etkileşimli bileşenlerin tek tek tanımlarıyla karşılaşacaklarını umuyor olabilirler; ancak hepimizin de bildiği gibi bilim tanımları amaç edinmez, aksine tanımları birer araç olarak kabul eder ve bunları kullanarak şeyler arasındaki ilişkileri kurar ve çözümler. Bu nedenle şimdi ortak tanımlar üzerinden olgulara bakmaya uğraşmayı bir tarafa bırakıp söz konusu bileşenleri özellikle dilbilgisine katkıları çerçevesinde ele alalım.

Sesbilim, tek başına anlam taşımasa da anlam değiştirme işlevine sahip sesbirimler aracılığıyla sesletimin temel birimi olan ve bürün olguları için belirleyici olan seslemi, ve biçimbirimleri oluşturur. Dilbilgisinin diğer bileşenleri olan ve dar oylumlu dilbilim alanları olarak adlandırdığımız biçimbilim, sözdizim ve anlambilimle ilişkilidir. Sesbilim bileşeni, yukarıda da örneklen-dirdiğimiz gibi sözcüklerin biçimbilimsel yapısının dolayısıyla da anlambilimsel özelliklerinin belirlenmesinde rol oynamaktadır. Sesbilim, sözdizimle de etkileşime girerek tümcenin kipliğinin aktarılmasında işlev yüklenebilmektedir.

Dildeki en küçük anlamlı birimler olan biçimbirimleri kullanarak daha büyük dilsel birimler olan sözcükleri ve bunların aldıkları farklı biçimleri (çekimsel/türetimsel) üreten biçimbilimin temel katkısı, dilin içerik ‘yönünü’ oluşturmaktır. En genel ilişkilendirmeye bu bileşen, öbek ve tümceleri oluşturmak için sözcüklerin bir araya getirilmesi aşamasında sözdizim; sözcük ve öbeklerin fiziksel işaretlerle ilişkilendirilmesi sürecinde sesbilim ve bunların anlama bağlanması da anlambilim ile doğrudan etkileşim içindedir (Booij, 2007; Fábregas ve Scalise, 2012, s. 3; Audring ve Masini, 2019).

Sözdizim, içerik aktarımının temel birimlerinden biri olan tümcelerin kurulması için gerekli kural ve yordamları sağlayarak ses ve anlam arasındaki eşleşmeye katkı sağlamaktadır. Farklı kuram ve yaklaşımlarda sözdizimin kapsamı ve önemi değişkenlik gösterse de pek çoğunda sözdizimin genellikle biçimbilimle birlikte merkezde yer alması, onun sesbilim ve anlambilim arasında bir köprü işlevi gördüğünü düşündürmektedir.

Anlambilim bileşenin katkısı sesbilim, biçimbilim ve sözdizim bileşenleri tarafından üretilen içeriğin anlam ya da yargı kazanmasıdır. Ne var ki anlambilim bileşeni kimi araştırmacılarca dilbilgisi bileşenlerinin bir parçası olarak görülmez. Bunun başlıca nedeni, dilbilgisi denilen nesnenin herhalde sadece yapısal bileşenlerden oluştuğunun düşünülmesi olsa gerektir ve bu noktada yapısal bileşenler de yüksek olasılıkla, sesler, biçimbirimler, öbekler olarak ayrımsanıyordur. Anlam olgusunun yapısal bir bileşen olarak kabul edilmemesi, bu olgunun sözcük düzeyinde konumlandırılarak değerlendirilmesiyle, dolayısıyla da ‘sözcüğün anlamı’na indirgenmesiyle çok yakından ilişkilidir. Örneğin Türkçede *bak-* sözcüğünün (i) çevreyi yorumlayabilmek için ışığı sinir sinyallerine dönüştürme görevindeki göz adı verilen organı belirli bir yöne çevirme; (ii) ilgilenme, göz kulak olma, bakımını üstlenme gibi anlamlarının olduğu söylenebilir ve her bir anlama göre [+/-] bileşenleri listenebilir. Bu açıdan, sözcüğün anlamının

yapıyla bir ilgisi olmadığı düşünülebilir; ancak (i)'deki anlamıyla A ve B kişileri *bakışabilirken*, (ii)'deki anlamıyla *bakışamaz*; yani bir sözcüğün anlamı, tümcenin dilbilgisellik değerinin belirleyicisi (burada işteşlik biçimbiriminin eylem üzerinde gerçekleşme olasılığı) olabilmektedir. İşte bu türden bir belirleyicilik, anlamın dilbilgisi bileşenlerinin çekirdek parçalarından biri olduğunun en açık kanıtıdır, ancak anlamın bireşimsel olsa bile, tümcenin sınırlarını aşmadan üretilmesi ve işlenmesi koşuluyla.

Dili dil yapan özsel niteliklerin konu edinildiği bu etkileşimli alanları ayrıntılandırmak olasıdır; ancak yazımızın bu bölümünde amacımız dar oylumlu dilbilim alanlarını tanımlamaktan öte, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, bu alanlar arasındaki ilişkilere yönelik kısa bir tartışma yürütmekle sınırlandırılmıştır. O nedenle dilbilgisinin bileşenleri hakkında daha fazla bilgiye ulaşmak isteyen okurlarımızı kaynakçada künyesini sunduğumuz Can ve diğ. (2022)'nin kitabına yönlendirelim ve geniş oylumlu dilbilim çalışmalarından söz etmeden önce, her iki oylumla da organik bağı bulunan *kullanım sürecine* değinelim.

Dilin 'ne için'liği sorunu çerçevesinde temelini felsefi bakış açısından alan ve adından da anlaşıldığı gibi dil olgusunun bağlam, dil konuşucuların niyetleri vb. konular çerçevesinde tartışıldığı alanı, doğrudan kullanımbilim ya da edimbilim terimleriyle etiketlemenin bizi riskli bir yola sokacağını bildiğimiz için, öncelikle bu terimlerden kaçındığımızı açıkça söyleyelim.

Kullanım, dilin bireyin bilişiyle ilgili boyutu, yani dilbilimin dar oylumları ve dilin bağlamsal/toplumsal yönüyle ilgili boyutudur. Diğer bir deyişle kullanım, dilin geniş oylumları arasında bir arakesit oluşturmaktadır. Bu arakesit dar oylumda dilsel anlamların (sesbirim, biçimbirim, sözcük, öbek, tümce) iletişimdeki anlamsal değerlerini ele alması bakımından anlambilimle temas halindeyken, geniş oylumda dil kullanımına ilişkin birimlerin (sözce, metin, söylem) iletişimsel ve toplumsal davranıştaki görünümlerini ele alan (Mey, 2013) toplumdilbilime dokunmaktadır.

Dilbilimin geniş oylumlu alt alanları söz konusu olduğunda, genellikle dilbilim ve felsefe arasındaki ilişki ilk akla gelen, en eskisi olduğu düşünülen ilişki olmaktadır. Antik Yunan'dan Romalı düşünürlere, Skolastik Çağdan Rönesans ve Aydınlanmaya, Devrimler Çağından günümüz dönemine kadar olan dönemde dil ve felsefe ilişkisi birçok düşünür tarafından irdelenmiştir. Ancak, eldeki yazılı kaynaklar dilbilimin en eski geniş oylumunun dilin öğretilmesini de kapsayan *Uygulamalı Dilbilim* (Applied Linguistics) olduğunu göstermektedir (bkz. Uygulamalı Dilbilim §3). Her ne kadar 1950'li yıllarda ayrı bir oylum olarak kabul görmeye başlasa da, bu alanın tarihini çok daha eskilere götürmek olasıdır. Yazıyı bulan uygarlık olan Sümerlerde *çivi yazılı* (cuneiform) tabletlerin nasıl yazıldığını ve Sümercedeki göstergelerin neler olduğunu öğreten erken dönem tabletler bulunmuş, daha sonraları bu yazıyı Akad uygarlığına öğreten karşılaştırmalı tabletler gün ışığına çıkarılmıştır (Gragg, 1995'ten aktaran Özgen ve Koşaner, 2016, s. 30). Bu çabaların uygulamalı dilbilimin başka bir alanı olan *sözlükbilimle* (lexicography) ilişkilendirilmesi de olanaklıdır. Daha geç dönemlerde, Pānini'nin Sanskritçe dini metinler olan Veda'lardaki dilsel birimleri ve dilbilgisini betimlediği çalışma da aslında bu metinlerin gelecek kuşaklara doğru bir biçimde aktarılması kaygısından doğmuştur. Bu kaygı yalnızca Hindistan'daki dil topluluklarıyla sınırlı kalmamış, Antik Yunan'a oradan da Roma'ya aktarılmıştır. Roma ve onu izleyen Skolastik Çağda ruhban sınıfının dili olan Latince'nin öğretilmesi için farklı yöntemler denenmiş, daha sonraları bu çalışmalar ulusal dillerin öğretilmesi çalışmalarına öncülük etmiştir. Rönesans ve Aydınlanma'yı izleyen çağlarda dilciler kendi dillerini Latince öğretim yöntemlerine ve kurallarına göre değil, kendi dillerine özgü yöntemlerle öğretmeyi denemişlerdir. Bu çabalar 1547'de Nahuatl dili, 1560'ta Quechua dili, 1586'da Lehçe, 1587'de Basça ve 1595'te Guarani dili için dilbilgisi kitaplarının yazılmasıyla sonuçlanmıştır. 18. yy.'ın sonlarına gelindiğinde ise, Avrupa'da

konusulan dünya dillerine ilişkin oldukça kapsamlı bilgiler derlenmiştir (Matasović, 2009, s. 28).

Dil öğretimi ve sözlük yazımı çalışmaları devam edip günümüze ulaşırken, özellikle sömürgeleşme ve misyonerlik etkinlikleriyle birlikte yeni dillerin keşfedilmesi ya da zaten bilinen dillerin, dini bilgileri aktarmak için öğrenilmesi, karşılaştırmalı dilbilim ya da tarihsel dilbilim oylumunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aslında, karşılaştırmalı çalışmaların tarihçesi eski Çin kaynaklarına götürülebilmektedir. Geniş topraklara yayılmış Çin imparatorluğunun farklı bölgelerinde konuşulan dil değişkelerinin karşılaştırmalı olarak kaydedilmesi ve betimlenmesiyle (Özgen ve Koşaner, 2016, s. 32) başladığını söyleyebileceğimiz *Karşılaştırmalı Dilbilim* (Comparative Linguistics, bkz. Karşılaştırmalı Dilbilim §2), Avrupa'da Dante Alighieri, Liebniz, William Jones ve Jacob Grimm gibi dilciler tarafından yürütülen çalışmalarla sürdürülmüştür. Özellikle Sanskritçe ve Avrupa dilleri arasındaki benzerliklerin keşfedilmesi bu alana olan ilgiyi artırmış, çağdaş dilbilimin erken dönem temelleri bu çalışmalar tarafından atılmıştır.

Karşılaştırmalı çalışmalar, daha en erken dönemlerinden itibaren dil ve toplum arasındaki ilişkiyi irdeleyerek dilbilimin başka bir oylum kazanmasını da sağlamıştır. Her ne kadar *toplumbilim* (sociology) bağımsız bir bilim alanı olarak Aydınlanma Çağı'nda ortaya çıksa da, bu durum daha önceleri topluma ilişkin bir şeyler söylenmediği anlamına gelmez. Yukarıda belirttiğimiz gibi eski Çin kaynaklarında dil değişkeleri üzerine yürütülen karşılaştırmalı çalışmalar, benzer biçimde Orta Türkçe döneminde yazılmış olan *Dîvânu Lugâti't-Türk* ve *Muhâkemetu'l-Lugateyn*, yazıldıkları dönemin dil özelliklerinin dışında, sırasıyla Arapça-Türkçe ve Farsça-Türkçe arasında karşılaştırmalar yaparak dil-toplum ve dil-kültür ilişkisine değinmişlerdir. Dilin toplumsal yönüne ilişkin çalışmalar, farklı dil toplulukları arasındaki basit karşılaştırmalar ya da kültürel bilgilerle sınırlı kalmamış, aynı dil topluluğunun içindeki katmanlaşmalar, bu katmanlar arasındaki dil farklılıkları

da dilcilerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Toplumbilimin bağımsız bir alan olarak kendi yöntem ve tekniklerini geliştirmeye başlamasıyla birlikte sözlüksel değişkenlik yani *lehçebilimin* (dialectology) temelleri de atılmıştır. *Toplumdilbilim* (Sociolinguistics), 1960’larda William Labov, Basil Bernstein ve Dell Hymes gibi araştırmacıların çalışmalarıyla dilbilimin başka bir geniş oylumu olarak ortaya çıkmıştır (bkz. Toplumdilbilim §5).

Dilin toplumsal doğasına karşı oluşan ilgi ve karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmalarından elde edilen veriler, insanlığın Antik Çağlardan beri kendisine sorduğu “Dil nereden gelmiştir?” sorusuna ilahî yanıtlardan daha fazlasını aramasının önünü açmıştır. Aydınlanma Çağı’ndan sonra dilin Tanrı tarafından insanlığa hediye edilmediği, insanın adım adım geliştirdiği bir yaratı olduğu görüşü ağır basmaya başlamıştır. Humboldt’un ‘dilin Tanrı’nın bir lütfu değil de insanlığın bir etkinliği, insan beyninin sürekli yinelenen çabasının bir ürünü olduğu’ görüşü (Levelt, 2014, s. 24, 27), dil ve zihin/biliş ya da insan *psikesi* (psyche) arasındaki ilişkinin sorgulanmasına olanak sağlamıştır. Bu sayede dil çalışmaları psikoloji çalışmalarından beslenmeye, bu çalışmalara veri sağlamaya başlamış, giderek çoğalan araştırmalar önce *dil psikolojisi* (psychology of language) daha sonra da *psikodilbilim* (psycholinguistics) alanlarını ortaya çıkarmıştır.

Dilbilimin geniş oylumlarını oluşturan diğer bilim alanlarıyla ilişkisi, yalnızca dil-öğretimi ve toplumbilim gibi dilin toplumsal yönünü ilgilendiren ya da karşılaştırmalı/tarihsel dilbilim gibi dil içi olgulara yönelik çalışmalarla kısıtlı kalmamıştır. Dilbilim, yaşam/sağlık bilimleri içinde yer alan *nöroloji* (neurology) ve *formel bilimler* (formal sciences) içinde yer alan matematik, mantık ve bilgisayar bilimleri gibi alanlarla da ilişki kurmuştur.

Tarihin ilk dönemlerinden beri insan beyni felsefeciler, doktorlar ve daha birçok alandan bilim insanında merak uyandırmıştır. Beynin farklı bölgelerinde meydana gelen gelişimsel ya da edinilmiş hasarların yol açtığı fiziksel işlev bozuklukları Antik

Yunan ve Roma'dan bu yana incelenmiş, bu hasarların dil ile olan ilişkisine yönelik bulgular elde edilmiştir. Franz Gall, Paul Broca ve Carl Wernicke gibi öncülerin çalışmalarıyla dil işlevlerinin beyindeki yerleşimleri ortaya çıkarılmış, dilin anatomik yapısı hakkında savlar ortaya koyulmuştur. Afazi çalışmaları olarak adlandırabileceğimiz bu öncü çalışmalar Alexandr Luria'nın adlandırılmasıyla *Nörodilbilim* (Neurolinguistics) alanına dönüşmüştür (bkz. Nörodilbilim §4). Nörodilbilim çalışmaları yalnızca dil işlevlerinin beyindeki yerleşiminin incelenmesiyle sınırlı kalmamış; bu yerleşimlerdeki hücre yapısının incelenmesi, bu bölgelerdeki tepkilerin ölçülmesi gibi çalışmalarla genişlemiştir.

İnsanın dil üzerinde düşünmeye başlamasından bu yana yolları sürekli kesişen matematik ve mantık, 1900'li yılların başında yeniden birbirlerine yaklaşmıştır. Matematikçiler ve mantık üzerinde çalışanlar genellikle salt kuramsal amaçlarla ve yalnızca kendi alanlarını ilgilendirir biçimde doğru yargıları doğru olmayanlardan, geçerli savları geçerli olmayanlardan ayırmanın yollarını aramışlar, dilsel anlatımları mantık ve matematik gösterimleriyle temsil etmek için araçlar geliştirmişlerdir. Önermelerin değerleri, neden-sonuç ilişkileri ve gönderimsel ilişkiler gibi birçok dil sorunsalı bu çerçevede yorumlanmış ve birçoğu çözümlenmiştir (Massey, 1981, s. 311). Dilciler ve dilbilimciler çoğu zaman bu oldukça soyut ve formel alanlara karşı ilgisiz kalsa da, dönem dönem özellikle bu alanlardaki uğraşların çıktıları şifreleme/şifre çözme, sıklık ve olasılık çalışmaları gibi araştırmalarla dilbilimde yansımalarını bulmuştur. Dilbilim ve mantık arasındaki yakınlık Wittgenstein gibi dil felsefecilerinin çalışmalarıyla 20. yy.'da yeniden kurulmuş, bu birlikteliğin meyveleri ilk olarak 2. Dünya Savaşı'nda Alman ordusunun şifrelerinin kırılması için Alan Turing tarafından geliştirilen Enigma makinesi olarak; Soğuk Savaş döneminde ise Rusça belgelerin İngilizceye otomatik çevirisi için geliştirilen sistemler olarak ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllara doğru Chomsky'nin dilbilim alanında yaptığı çığır açıcı çalışmalar yalnızca dilbilimle sınırlı

kalmamış, bilişsel dilbilim ve günümüzde berimsel dilbilim olarak adlandırdığımız oylumun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Dilbilim gibi genellikle sosyal bilimler ve/ya insan bilimleri altında sınıflandırılan bir bilim alanının nasıl olup da bu kadar çok ve her biri birbirinden oldukça farklı bilim disipliniyle etkileşime girdiği merak uyandırıcıdır. Psikoloji ve toplumbilim gibi sosyal bilim disiplinlerinin matematikle ilişkisi, genellikle istatistiğin bir araç olarak kullanılmasıyla sınırlı kalırken, dilbilimin nöroloji, anatomi ve fizyoloji gibi sağlık bilimleriyle; matematik, mantık ve bilgisayar bilimleri gibi formel bilimlerle; hatta fizik gibi doğa bilimleriyle kurduğu ilişkiler salt araçsal bir ilişkiyle sınırlı kalmamıştır. Bu durumu dilbilimin temel inceleme nesnesi olan ‘dil’in çok yönlülüğüyle açıklamak olanaklıdır. Dil hem bireysel hem de toplumsal yönüyle sosyal bilimler/insan bilimlerinin inceleme alanına girmektedir. Ancak dilin insan bilişinden dolayısıyla da bilişi gerçekleştiren beyinden ayrıştırılamaması, onun nörolojiyle; dil üretimi sırasında farklı organ ve kasların kullanılması anatomi ve fizyoloji gibi sağlık bilimleriyle; düşünce ve dilin iç içe geçmiş berimsel doğası mantık ve matematik gibi formel bilimlerle yüksek bir etkileşime girmesine neden olmaktadır. Dilin bu çok yönlülüğü, dilbilimin doğa bilimlerinin ve formel bilimlerin yöntem ve tekniklerini kullanabilmesinin önünü açmış, hatta bunu zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk, dilbilimin kullandığı/geliştirdiği araştırma yöntemlerinin tıpkı doğa bilimlerindeki gibi sistematiklik, deney ve gözleme dayalı olma, nesnel olma, yinelenebilir olma ve yanlışlanabilir olma gibi özellikleri içermesini de beraberinde getirmiştir. Bu nitelikler yalnızca dilbilimin dar oylumlarıyla sınırlı kalmamış, geniş oylumlu dilbilim alanlarında kullanılan yöntemler de aynı nitelikleri taşıyacak biçimde evrilmiştir. Böylece dilbilim, her ne kadar genellikle içinde sınıflandırıldığı sosyal bilimler alanlarından çok daha geç bağımsızlığını elde etmiş olsa da, kuramsal ve yöntemsel bakımdan temel bilimlere en çok yakınsayan bir bilim dalı olmuştur.